

RÉSZLETES BESZÁMOLÓ

Herz Miksa (1856-1919) magyar építész Budapesten és Bécsben végezte tanulmányait. 1880-ban egy véletlen folytán Egyiptomba került, s ott – szintén egy véletlen találkozás révén – vonzó állásajánlatot kapott. Ezt követően aktív életét Egyiptomban élte le, s csak 1914 végén, az I. világháború kitörését követően hagyta el az országot, mivel ellenséges – magyar – állampolgárként kényszernyugdíjazták és kiutasították az országból. Harmincöt évet töltött Egyiptomban az arab-izlám és kopt építészeti emlékek védelmével és helyreállításával. Tíz éven át beosztott mérnök volt a Vallásügyi (*Vakf*) Minisztérium Műszaki Irodájában, majd pedig huszonöt éven át az említett minisztérium égisze alatt önálló testületként működő Arab Műemlékvédelmi Bizottság (*Comité de conservation des monuments de l'art arabe*) főépítészeként felügyelte és irányította az egész Bizottságnak, valamint a Bizottság Építészeti Irodájának a munkáját – mind a főépítési posztot, mind az önálló irodát egyébként az ő számára hozták létre 1890-ben. Ahhoz, hogy fölmérjük ennek a tevékenységnek a fontosságát, tudnunk kell, hogy az egész világon az arab-izlám építészet legjelentősebb tárháza Kairó, ahol másutt ismeretlen mennyiségben és minőségben épültek és maradtak fenn arab-izlám építészeti emlékek. Ugyanakkor ezek a sok-sok évszázadon át fennmaradt emlékek – különböző okokból – a 19. sz. elejétől kezdve egyre rohamosabb pusztulásnak voltak kitéve. Ilymódon az Arab Műemlékvédelmi Bizottság, ill. az azt negyedszázadon át egyszemélyben irányító Herz Miksa döntő szerepet játszott megmentésükben, megőrzésükben és helyreállításukban. Az, hogy egyáltalán oly sok emlék megmaradt, a Bizottság, ill. Herz Miksa személyes érdeme. Emellett igen fontos szempont – és ez még szakmai körökben is alig ismert –, hogy számos esetben Herz Miksa döntésétől függött, hogy egy adott építészeti emlék pontosan milyen alakban maradt ránk, minthogy ő döntötte el, hogy milyen alakban állítsák azt helyre. Ezirányú kutatásaim során némi meglepetéssel kellett megállapítanom, hogy erre vonatkozó levéltári kutatásokat eddig alig végeztek, és így maga az említett tény is alig ismert. Pozícióján túlmenően az kölcsönzött további fontosságot Herz Miksa működésének, hogy kortársai által egybehangzóan roppant tehetségesnek tartott ember volt, aki nagy elhivatottsággal, alázattal, ugyanakkor roppant munkabírással végezte a feladatát. Egyúttal kiváló szervező és magas követelményeket állító, szigorú főnök volt, aki példás rendet tartott hivatalában. Mindemellett barátságos, társaságot kedvelő, jó humorérzéssel megáldott ember volt, aki jól tudott bánni az emberekkel, könnyen és szívesen létesített velük kapcsolatot, s akinek a társaságát – amiképp felesége írja – örömmel keresték egyszerű munkásemberek és koronás fők egyaránt. Egybehangzó vélemény szerint a Bizottság őalatta

élte virágkorát, sem előtte, sem utána nem állott az élén hasonló kvalitású és munkabírású szakember – a kései arab utódok “arany-”, sőt “gyémántkorról” beszélnek vele kapcsolatban. Ezen túlmenően azonban Herz Miksa vezette a kairói Arab Múzeumot (ma: Iszlám Művészeti Múzeum), a világ legjelentősebb ilyen jellegű intézményét is mintegy negyedszázadon át. Ilymódon ő szervezte meg a világ legnagyobb és legjelentősebb iszlám művészeti gyűjteményét – az alapító nem ő volt –, egyúttal jelentős szerepe volt a különböző mecsetekből származó műtárgyak külföldre való vitelének, csempészésének megakadályozásában. A múzeum első két katalógusának az elkészítése is az ő nevéhez fűződik. Tudósként is jelentőset alkotott: fontos publikációkban tárgyalta az arab-iszlám építészet, ill. művészet egyes kérdéseit. Ezen túlmenően magánépítészként is tevékenykedett: egykorú arab forrásunk szerint több mint 150 modern épületet tervezett különböző stílusokban. Különös érdeklődésre tarthatnak számot az ún. *neo-mamlúk* stílusban készült alkotásai, ill. az ennek a stílusnak az elterjedésében játszott személyes szerepe – egykorú források tanúsága szerint ez döntő jelentőségű volt –, minthogy itt azzal a figyelemreméltó esettel állunk szemben, hogy egy, az európai gyökerező elképzelés termékeny talajra talál és megfog egy teljesen eltérő eszmei háttérrel bíró közegben. Arról van ugyanis szó, hogy az európai historizáló stílusoknak megfelelően európai építészek által kialakított stílust, amely Egyiptom arab-iszlám történelmének leggazdagabb, legdicsőbb korszakához nyúl vissza inspirációért, a szárbaszőkkenő nacionalizmus eszmerendszerének megfelelően nemzeti stílusként elfogadják és alkalmazzák az egyiptomi lakosság széles rétegei és maga az állam is. Ezt a stílust előszeretettel alkalmazta az uralkodó alkirályi család is, így adva szimbolikus síkon külön nyomatékot Egyiptom viszonylagos önállóságának az Oszmán Birodalmon belül.

Herz Miksa tevékenységének alapvető jelentőségével úgy általánosságban a szakmai körök mindig is tisztában voltak, ám annak részletei, pontos adatai és terjedelme nem voltak ismertek. Elég talán csak arra utalnunk, hogy Herz Miksa halálának bejelentésekor utóda, Achille Patricolo olasz építész megvallotta az Arab Műemlékvédelmi Bizottságban, hogy bármennyire szeretné is, nem tudja fölvezetni Herz Miksa pályafutását, minthogy nem állnak rendelkezésére a megfelelő adatok. Ez a későbbiekben sem változott: a nemzetközi szakmai közvélemény abban mindig is egyetértett, hogy Herz Miksa “nagyon nagy ember volt”, ám az életével, működésével kapcsolatban részletes adatok nem voltak ismertek. Egyáltalán, a nemzeti hovatartozására vonatkozóan is a legkülönfélébb megállapításokat olvashatja, ill. hallhatja az ember: osztráknak, németnek, olasznak és magyarnak egyaránt tartják a különböző források. Hazájában meg szinte teljesen elfeledték, lexikonokban sem szerepel,

jöllehet haláláig buzgó magyar hazafinak vallotta magát, magyar állampolgárságát megőrizte – bár az I. világháború kitörését követően mint ellenséges ország alattvalóját ezért kényszernyugdíjazták és Egyiptomból kiutasították –, rendszeresen hazalátogatott, folyamatos kapcsolatban állt magyar tudósokkal, rendszeresen publikált magyar nyelven, tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának és bőkezű ajándékozásaival gazdagította a magyar múzeumokat, mindenekelőtt az Iparművészeti, a Szépművészeti, valamint a Délmagyarországi Múzeumot Temesvárott. A magyar építészettörténet képviselői egészen a közelmúltig – e kutatás első eredményeinek a publikálásáig – úgy tudták, hogy nem volt olyan magyar építész, aki külföldön említésreméltó tevékenységet folytatott volna a historizmus korszakában. Magyarnyelvű publikációi sem ismertek: a Műegyetem égisze alatt az elmúlt időszakban megjelent arab-izlám építészettörténet bibliográfiájának tanúsága szerint a mű szerzője előtt nem volt ismert, hogy ebben a témakörben egy 150-oldalas alapvető fontosságú publikáció látott napvilágot magyar nyelven 1907-ben Herz Miksa tollából. Erről nagyon jó véleménnyel volt a világ talán máig legnagyobb iszlámkutatója, Goldziher Ignác is.

Herz Miksa tevékenységére vonatkozóan a nemzetközi szakirodalom csak néhány utalást tartalmaz; a közelmúltban – egy OTKA-pályázat segítségével – elkészült angol nyelvű monográfiánk tárgyalja az életét és tevékenységét kimerítően, ám a jelen kutatási témaként javasolt epizóddal csak röviden foglalkozik.

A világkiállítások mindig is rabul ejtették a nagyközönség érdeklődését, így azután érthető, hogy a szakirodalom is jelentős figyelemben részesítette őket. Fontos művek tárgyalják a világkiállítások ideológiai hátterét is. A világkiállítások keleti, arab-izlám vonatkozásai iránt a szakirodalom csak újabban kezd érdeklődést mutatni, itt mindenekelőtt egy cikkre – Timothy Mitchell, “The World as Exhibition”, in: *Comparative Studies in Society and History* 31, 1989, p. 217-236 –, valamint egy könyvre – Zeynep Çelik, *Displaying the Orient: Architecture of Islam at Nineteenth-Century World's Fairs*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1992 – utalhatunk, ám mindkettő csupán a kezdő lépésnek tekinthető ezen a téren. Egyébként is elsősorban ideológiai szempontok vezetik őket és főleg a kérdéskör általánosabb jellegű vonatkozásaival foglalkoznak, különös tekintettel az Edward Said által életrehívott *orientalizmus*-diskurzus fogalomkörére. Ennek megfelelően ők alapvetően erre az aspektusra koncentrálnak, minden más szempontot figyelmen kívül hagynak, a világkiállítások keleti, mindenekelőtt arab-izlám vonatkozásait, így a *Kairói utca* néven ismert projekteket is környezetükből kiragadva, a világkiállítások egészéből kiszakítva vizsgálják. Jómagam

messzemenően elismerem az *orientalizmus*-diskurzusnak a jogosságát, s úgy vélem, semmiképpen nem hagyhatunk figyelmen kívül Európában egy olyan szemléleti módot, amelyet az érdekeltek, t.i. arabok, muszlimok, és egyéb keleti népcsoportok ilyen nagymértékben elfogadnak és magukénak érznek. Ugyanakkor azonban úgy gondolom, hogy lényeges tévedéseket, túlzásokat is tartalmaz, s azt sem tartom elfogadhatónak, hogy egyedüli, kizárólagos szempontként szolgáljon az egyes jelenségek megítélése során. Azt is meg kell állapítanom, hogy ezt a megközelítést gyakorta sematikusán alkalmazzák, s – akár egyfajta túlzásbavitt „politikai korrektség” kísérőjelenségeként – nem ritkán elveszítik a józan mértéket a követése során. Mindenképpen fontos mérföldkőnek kell tekintenünk Çelik úttörő művét, mindazonáltal erre a műre is érvényesek a fentebb elmondottak. Bizonyára az anyag bősége is ismételt választások elé állította a szerzőt, ezért azután a chicagói világkiállításon bemutatott *Kairói utcáról* meglehetősen hézagos információkat nyújt: magáról a projektről alig tudunk meg konkrétumokat. Megállapíthatjuk, hogy Egyiptom a szerző érdeklődésének a perifériájára szorult, s általábanvéve az országgal kapcsolatos ismeretei is hagynak kívánni valót maguk után. Műve alapvetően az Edward Said-i értelemben vett *orientalizmus* témakörén belül mozog, és a *Kairói utca* érintőleges tárgyalása során gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja a világkiállítás egészét, a *Kairói utcát* az egészből kiragadva, kiszakítva vizsgálja. Az orientalizmussal, a keleti stílusok, keleti motívumok európai átvételével foglalkozó újabb szakirodalom helyel-közzel érinti a mi témánkat is, s a chicagói világkiállításra vonatkozóan is áll rendelkezésünkre irodalom, mindazonáltal konkrétan a chicagói világkiállításon fölépített *Kairói utcával* a szakirodalom behatóan mindezig nem foglalkozott.

Amerika Kolumbusz-általi felfedezésének 400. évfordulója alkalmából 1893-ban világkiállítást rendeztek Chicagóban. Ezen félhivatalosan Egyiptom is részt vett egy “Kairói utca” (*Cairo Street*) elnevezésű együttessel, amelyet Herz Miksa tervezett meg, majd épített föl a helyszínen. Ez nem egy valóságosan is létező kairói utca hű mása volt, hanem egy létező elemekből megkomponált együttes. Maga az ötlet nem volt új, ilyen jellegű együttesek díszítettek már korábbi világkiállításokat is. Ezek közül nem hiányoztak az iszlám Egyiptomot, az iszlám Kairót idéző installációk sem: több világkiállításon sikert aratott egy ilyen “Kairói utca”. Az ún. *kulisszaépítészet* a historizmus építészetének markáns területe is volt; gondoljunk csak a millenniumi ünnepekre fölépített *Vajdahunyad várára*, az *Ósbudavár* mulatóegyüttesre az Állatkert és a mai Vidám Park területén, vagy akár a *Konstantinápoly Budapesten* elnevezésű szórakoztató komplexumra Lágymányoson.

Kutatásunk célja az volt, hogy elkészítsünk egy részletes monográfiát a Herz Miksa által tervezett és Chicagóban fölépített “Kairói utca” projektről. Levéltári és könyvtári kutatómunkát végeztünk Budapesten, Chicagóban, Kairóban, Londonban, Nantes-ban, Rómában, Hágában és Bécsben. Az összegyűjtött anyag nem egyenletes színvonalú, mindazonáltal úgy vélem, sikerült egybegyűjtenünk mindannak az anyagnak a nagyrészét, ami ma egyáltalán föllelhető. A kutatás sikeressége szempontjából külön ki kell emelnem két és félhónapos chicagói tartózkodásomat, melyet tudományos és személyes kapcsolatoknak köszönhetően hivatalosan, *Visiting Scholar* minőségben a Chicagói Egyetemen (*University of Chicago, Division of Humanities, Department of Near Eastern Languages and Civilizations*) töltöttem. Az természetesen előrelátható volt és előzetes bibliográfiai kutatásaimból is kiviláglott, hogy a chicagói könyvtárak, így a *University of Chicago Library* és a *Chicago Public Library*, mindenekelőtt azonban a *Chicago History Museum* (korábban: *Chicago Historical Society*) igen gazdag, sőt bátran kijelenthetjük, hogy a világon a leggazdagabb anyaggal rendelkezik ezen a területen. A helyszínen tapasztaltak minden tekintetben megerősítették ezeket az előzetes várakozásokat. A *University of Chicago Library* gazdag nyomtatott anyaggal rendelkezik. Előnye volt a gyors és könnyű hozzáférés, valamint a viszonylag egyszerű szkennelési lehetőség. A könyvanyag egy részét – köztük számos ritka, ill. nagyméretű művet is – az „egyetemhez tartozó emberként” minden további nélkül kikölcsönözhettem. Így azután számos illusztrációról módomban állott reprodukciót készítenem a saját fényképezőgéppemmel a lakásomon – ennek minden fontosabb csínját-bínját már Herz pasával kapcsolatos korábbi kutatásaim során elsajátítottam. További hatalmas segítséget jelentett a kutatásban, hogy a korabeli napi sajtó egy része a könyvtár számítógépein nemcsak hogy hozzáférhető, hanem az újságokban szavakra is lehet keresni, akár évkorlátokat is megadva. Így azután nem kellett végiglapoznom 4-5 évfolyam újságjait – figyelembevéve a világkiállítás előkészítését és utóéletét is –, hanem célzottan kereshettem ki az engem érdeklő számokat, ill. cikkeket. (Az egyetlen kényelmetlenséget az jelentette, hogy Illinois államban, Chicagótól nem messzire is van egy *Cairo* nevű kisváros, amely időnként szerepelt a hírekben.) Nem jelentős mennyiségű, ám roppant fontos archiv dokumentációs anyagot találtam az ottani szépművészeti múzeum, az *Art Institute* könyvtárában: többek között itt bukkantam rá a *Kairói utca* részletes alaprajzára, térképvázlatára is. Egyedülállóan gazdag nyomtatott és fényképanyaggal rendelkezik a *Chicago History Museum*. Külön ki kell emelnem a Múzeumban őrzött két ún. *scrap-book*ot. Ezek nagyméretű, testes albumok, amelyekbe egykori tulajdonosaik a világkiállítás szervezésének kezdetétől mindenféle

újságkivágásokat ragasztottak bele a világkiállítással kapcsolatban. Az újságkivágások a helyi sajtóból származnak, és a *University of Chicago Library* számítógépein hozzáférhető anyagnál bővebb válogatásból merítenek. Mindkettőt elejétől a végéig áttanulmányoztam. Ahol elegendőnek tűnt, ott rövid jegyzeteket készítettem. Ahol szükségesnek látszott a teljes cikk megszerzése, ott feljegyeztem az adott cikk adatait, majd az így elkészült napi listával a Múzeum zárását követően busszal mindig elmentem a Chicago Public Library-be, ahol mindezek az újságok megtalálhatók mikrofilmen. A mikrofilmekről pedig önkiszolgáló rendszerben, ingyen, mindenfajta mennyiségi korlátozás nélkül lehet nyomtatott másolatot készíteni. Én pedig bőségesen éltem ezzel a lehetőséggel. Ebben az utóbbi könyvtárban is van némi archív anyag a Chicagói Világkiállításról. Ennél azonban sokkal fontosabb egy roppant gazdag, 174 mikrofilmtekercsből álló gyűjtemény, amely a *Smithsonian Institution* valamennyi világkiállítással kapcsolatos nyomtatott anyagát tartalmazza. A Chicagói Világkiállítással kapcsolatos része természetesen nem veheti fel a versenyt a chicagói gyűjteményekkel, ám található benne több nagyon ritka, Chicagóban sem föllelhető tétel. Jómagam is találtam benne számomra nagyon fontos anyagot, amelynek a létezéséről egyébként évek óta tudtam, ám korábban nem sikerült a nyomára bukkannom. Ez már nem használható teljesen szabadon: el kell kérni az egyes tekercseket. (A probléma csak az, hogy nincs benne a katalógusban [!], és nem minden könyvtáros tud róla. Én is nagy szerencsével, féligmeddig véletlenül bukkantam rá.)

Chicagóban alapos utánajárás és kutatás révén sikerült egyértelműen tisztázni azt a kérdést is, hogy a világkiállítás irat- és dokumentumanyagából bizonyos anyagcsoportok esetszerűen, elvértve fönmaradtak, ám az egész anyagot mint olyat nem őrizték meg, nem archiválták. Azt már korábban, az előzetes anyaggyűjtés során sikerült tisztázni, hogy a Chicagói Világkiállítás Amerikában mind a mai napig hallatlan népszerűségnek örvend, s Amerika önazonosságának kialakításában alapvető szereppel bír. Így azután teljes mértékben érthető, hogy elszórva, számtalan helyen található a Chicagói Világkiállításra vonatkozó anyag, mindazonáltal a legfontosabb lelőhelyei ennek az anyagnak Chicagóban vannak. Az anyaggyűjtés terén érdekességgel bírhat az a körülmény, hogy ettől a projekttől teljesen függetlenül, ám ezidőtájt ismerkedtem meg az *eBay* használatával. Hamarosan az is kiderült, hogy ezen az úton nagyon fontos anyagra lehet szert tenni, s igyekeztem is élni ezzel a lehetőséggel. Sajnos a Chicagói Világkiállítás, különösen pedig a *Kairói utca* máig nem lankadó népszerűsége Amerikában nemritkán tükröződött az egyes tételek iránt

megnyilvánuló érdeklődésben, következésképpen a tételek árában is – nem mindig tudtam versenyben maradni.

A monográfia a bevezetőben röviden kitér a világkiállítások létrejöttére, kialakulásukra és hátterükre. Ezt követően ismerteti röviden a Chicagói Világkiállítás megszületését, annak körülményeit és főbb sajátosságait. Majd egy általános áttekintés következik a világkiállítás egészéről. Ismertetem a világkiállítás két fő szegmensének, a tulajdonképpeni hivatalos kiállítóterületnek (*Jackson Park*) és az antropológiai bemutatónak, valamint a szórakoztató negyednek helyt adó *Midway Plaisance* főbb jellegzetességeit. Ennek az első résznek az a célja, hogy egy általános áttekintés alapján megfelelő módon elhelyezze a *Kairói utca* projektet, ill. a vele rokon egyéb kiállításokat, amelyek az ún. *Midway Plaisance* területén sorakoztak, a világkiállítás egészében. A világkiállítás egészének mint háttérnek a figyelembevételével az egyes részletek, így a *Kairói utca* is más értelmet nyernek, mint amikor környezetükből kiszakítva, önmagukban vizsgálják őket, amiképpen ez manapság gyakran történik, különös tekintettel az Edward Said-féle *orientalizmus*-diskurzusra. Nagy súlyt helyezek arra, hogy a *Kairói utca* az egész világkiállítás kontextusában jelenjék meg és nyerjen értelmezést. A monográfia röviden érinti a hasonló, egyiptomi arab projekteket is a korábbi világkiállításokon.

Ezt követően a rendelkezésre álló adatok alapján rekonstruálom a *Kairói utcát*, mégpedig oly módon, hogy a Chicagóban hozzáférhetővé vált alaprajzot, az egyes írott források adatait, valamint a meglévő fényképeket egymásra vonatkoztatom. Részletes leírását adom a *Kairói utca* egyes épületeinek, alaposan elemezve a mintául szolgáló eredeti épületekhez viszonyított eltéréseket, ahol ezek megállapíthatóak. Vizsgálom továbbá, hogy miképpen kapcsolódnak a projekt egyes elemei Herz Miksa műemlékvédői, ill. magánépítési tevékenységéhez. Érdekes adatokkal bővíti Herz Miksa műemlékvédelmi módszereire vonatkozó ismereteinket és elképzeléseinket, s árnyaltabb képet kapunk módszereinek fejlődéséről és változásairól. Ebben a kontextusban a monográfia tartalmaz több fontos új információt is bizonyos kairói műemlékekkel, ill. ekkoriban épült új épülettel kapcsolatban. Tisztáz bizonyos korábbi félreértéseket, megalapozatlan vélekedéseket is. A rendelkezésre álló anyag némileg egyenetlen. Van olyan elem, amiről többet lehet tudni és jó fényképek is vannak róla, míg az utca más részéről kevesebb ismerettel rendelkezem.

A monográfia bemutatja a *Kairói utcához* kapcsolódó eseményeket, a korabeli reakciókat is, különös tekintettel az Amerikában újdonságnak számító *hastanc* által kiváltott heves reakciókat, a problémakör sokszínű utóéletét is érintve.

A monográfiának szerves részét képezi a gazdag képanyag, amely nem csupán illusztrációként, hanem alapvető információforrásként is szolgál.

A levéltári anyag feldolgozása mellett az egykorú leírások áttekintése, a napisajtó beszámolóinak és a gazdag képanyagnak a kiértékelése révén sok olyan részletre derült fény, amelyek alapján azután sikerült átfogó és a korábbi – nemegyszer egyoldalúan elfogult – ábrázolásoktól eltérő, cizellált képet alkotni erről a Kelet és Nyugat találkozására, a különböző kultúrák interakciója szempontjából alapvető fontosságú eseményről. A sok-sok adat egy konkrét projektnek olyan alapos tárgyalását tett lehetővé, amelyhez fogható a szakirodalomban eddig nem volt ismeretes. Még aránylag későn, a 2008. év második felében is új, figyelemreméltó dokumentumok birtokába jutottam, s ezeknek a kiértékelése, földolgozása kisebb csúszást okozott a szöveg végleges megfogalmazásában, a kézirat lezárásában, ami ilyen módon a befejezéséhez közeledik.

A monográfia célja elsősorban a rendelkezésreálló tényanyag felkutatása és prezentálása volt. Emellett természetesen figyelembe veszi a különböző interpretációs lehetőségeket is. Ezt azonban csupán csekélyebb mértékben teszi, minthogy ezen a téren gazdag szakirodalom áll rendelkezésre.

Projektünk fontos új részletadatokkal gyarapítja tudásunkat a historizmus építészete, ideológiája, a 19. sz. Egyiptom története, az arab-iszlám építészet, a korabeli egyiptomi műemlékvédelem és építészet viszonya, a Magyarország, ill. az Osztrák-Magyar Monarchia és Egyiptom közötti kapcsolatok terén. Figyelemreméltó eredményekkel árnyalja művünk az Arab Műemlékvédelmi Bizottság tevékenységére vonatkozó ismereteinket, valamint a Kairó 19. sz-i városképének alakulásával kapcsolatos elképzeléseinket.

A projekthez kapcsolódóan a projekt futamideje alatt az alábbi előadásokat tartottam:

2006. május 4-5, Párizs, Institut national d'histoire de l'art (INHA), „Les orientalismes en architecture à l'épreuve des savoirs. Europe et monde extra-européen, XIXe et XXe siècles”

c. konferencián: „The Cairo Street at the World’s Columbian Exposition, Chicago, 1893” (angol nyelven). Az előadás szövege nyomdában van: hamarosan megjelenik a konferencia kötetében.

2006. május 14, Kairó, Egyiptomi Történettudományi Társaság (Al-Dzsamaijja al-Miszrija li-d-Diraszát at-Tárikhijja / Société égyptienne d’études historiques): „Maksz Hirtsz va-aamáluhú l-mimárija fi Miszr” (Herz Miksa és építészeti munkássága Egyiptomban) (arab nyelven). Az előadás szövege nyomdában van: hamarosan nyomtatásban is megjelenik a Társaság folyóiratában.

2007. május 3, Chicago, University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations: „The Conservation of Arab-Islamic Monuments in Egypt: The Life and Activities of Max Herz Pasha (1856-1919)” (angol nyelven).

2007. szeptember 3-8, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, „13th International Congress of Turkish Art” c. konferencián: „Europe, Turkey and Egypt in Interaction: The Attitude of Max Herz Pasha and the *Comité de Conservation des Monuments de l’Art Arabe* Towards Ottoman Architecture in the late 19th Century” (angol nyelven). Az előadás szövege nyomdában van: hamarosan nyomtatásban is megjelenik a konferencia kötetében.

E projekthez kapcsolódóan megjelent az alábbi cikkem:

„The Funerary Mosque of Sultan Qayitbay in the Northern Cemetery. Some Aspects of Herz Pasha’s Methods of Conservation.” In: Kitáb takdíri li-l-ászári al-kabír al-usztáz Abd ar-Rahmán Abd at-Tavváb. Diraszát va-buhúsz fi-l-ászár va-l-hadára al-iszlámijja. Szohág–Alexandria, 2008, II. kötet, 1. rész, 594-616. o.

Budapest, 2009. február 24.

Dr. habil. Ormos István
egyetemi docens
ELTE Arab tanszék